

Att söka Gud i fy

om New Age-rörelsens vetenskapssyn

Gud spelar inte tärning.

Så sa Albert Einstein till Niels Bohr. Det var apropå Bohrs tolkning av den kvantfysikaliska teorin där slump i naturen gavs en framträdande roll.

För egen del ville Einstein hålla fast vid gamla principer, om kausalitet och realism i kunskapssyn. Enligt hans uppfattning fanns trots allt en av människorna oberoende, objektiv verklighet och den kunskap fysiker får fram bör spegla olika dimensioner i den. Det finns till och med en djupare ordning, menade Einstein.

Idag bestrids Einsteins realism av populärvetenskapliga författare som med kvantfysiken som utgångspunkt hävdar att verkligheten är en illusion. Den är en konstruktion av vår egen hjärna. Du kan ha den verklighet du vill, bara du bestämmer dig.

Samtidigt menar de också att det finns en djupare ordning, men den är kosmisk. Den moderna fysiken börjar komma fram till samma insikter som gamla österländska mystiker haft sedan länge. Gudsbeviset finns i kvantfysiken.

Fysikens Tao

Iden om en parallell mellan vad som kallas den "nya fysiken", den kvantrelativistiska, och mystiken, finns i en mängd populärvetenskapliga böcker som kommit på senare tid.

En av de första i denna genre var **Fritjof Capras** *Fysikens Tao*, som blivit en bestseller. **Gary Zukavs** *De dansande Wu Li-mästarna*, som är en mer vederhäftig berättelse om den moderna fysikens historia från sekelskiftet fram till idag, bär också spår av resonemanget om att fysik och meditation är ett tvillingpar. Fysiken ger en yttre, mystiken en inre väg mot i grunden samma kunskap.

Det finns nu många fler författare som pekar i samma riktning, med titlar som *Mysticism and the New Physics* (**Michael Talbot**, 1981), *Gud och den nya fysiken* (av fysikern **Paul Davies**, 1983; sv översättning 1987 och -88). Capra har gått vidare i sina spekulationer med *The turning point* (1982) och *Uncommon wisdom* (1988), Boken om "vändpunkten" gör gällande att vi lever i en tid då det växer fram ett helt nytt paradigm över hela linjen i vetenskapernas värld, ett som bygger på ett erkännande av en andlighet i naturen och människan.

New Age

New Age, ungefär "den nya tidsåldern", är en samlingsbeteckning som anhängare av den nya trenden givit sig själva. Det är en mångtydig och svårdefinierbar rörelse med religiösa och mystiska inslag som förbryllar. Att söka göra den "nya fysiken" till grund för en nyandlighet är ett av de viktiga kännetecknen, men långt ifrån det enda.

Förutom populära utläggningar om den moderna kvantfysikens, bootstrapteorins, strängteoretikers och kosmologers senaste rön, ingår också experimenterande med holistisk medicin, medita-

tionstekniker för att uppnå "alternativa medvetandetillstånd", psykedelika, bantningskurer, kinesisk skuggboxning, mentalträning, japansk kampsport, alternativ grönsaksodling, österländsk filosofi och mycket mera.

Bland gurus räknas mystikern **Krishnamurti**, ekosofen **Gregory Bateson** och fysikern **David Bohm**. Fritjof Capra och Gary Zukav är bland de som suttit vid dessas fötter i Kalifornien, närmare bestämt vid konferenscentret Esalen i en paradisk miljö på en klippa intill Stilla Havet.

Psykoterapi med fysik

Esalen har sitt namn efter en indianstam som en gång bodde vid den vackra Big Sur-kusten. Centret har fungerat som en samlingspunkt och en källa för många av de nymodigheter och tankar om en andlig transformation som förknippas med New Age.

Psykoterapi är en hörnpelare, vilket märks bland annat genom att Esalens byggnader, där workshops och konferensdeltagare inkvarteras, har sina namn efter olika personligheter som varit med om att grunda "The Human Potential Movement" — rörelsen för människans utvecklingsmöjligheter. De flesta har varit psykologer och terapeuter, och tanken är att förändra människan och samhället genom att ta vara på gömda resurser som hittills endast behärskats av gamla mystiker, naturläkare, astrologer med flera.

Anknytningen till fysik ger en viss vetenskaplig legitimitet, samtidigt som delar av en mer sammanhängande tankebyggnad grundas på metaforiska reso-

siken

nemang som hämtar inspiration från en uppsjö av kvantfysikaliska idéer.

Tidskriften California Business gjorde 1986 en undersökning bland 500 företagare och företagsledare och kunde då konstatera att mer än hälften hade utnyttjat någon form av medvetandehöjande teknik.

”Även om dessa mänskliga-potentialkurser är vanligare i Kalifornien än på annat håll, hävdar näringslivsexperter att de växer snabbast bland utbildningspaketen för företagsledare” (Robert Lindsay, *New Age. Människan sin egen Gud*, Tempus 11/10, -86, nr 199).

Kritiker finns också, inte minst i näringslivet. I Sverige har SAF-direktören Rolf Lindholm i en rekommendation på baksidan av Willis Harmans och Howard Rheingolds bok *Inspirationens ögonblick. Om hur idéer uppstår och hur man kan utveckla sina dolda resurser*, 1988, skrivit att författarna ”bryter upp invanda, intellektualiserande tankestrukturer och förlöser den skapande människan.”

Å andra sidan har de kulturkonservativa inom Timbro-förlaget hållit sig ganska kallsinniga till nyandlighetens litteratur. New Age-rörelsens alster används flitigast av konsulter i mentalträning. Ett aktuellt exempel har varit idrottspsykologen Lars-Erik Uneståhls distanskurs som gick vid Högsolan i Örebro, där den nu har lagts ned på grund av det stora inslaget av o- och pseudovetenskaplighet.

Förnuftskrisen

Intresset för personlig utveckling genom mentalträning och dess blandning av

modern fysik och gammal mystik i en filosofisk överbyggnad sammanfaller med en trend i samhället som vänder ryggen mot det rationella tänkandet.

Den finske vetenskapsfilosofen Georg Henrik von Wright pekar i sin bok ”Vetenskap och förnuft” på hur det i vår tid uppkommit ”...olika antirationalistiska protester, vidskeplig tro på övernaturliga krafter och makters styrning av våra öden och olika vishetsläror om det rätta sättet att leva. Bortglömda eller nya

former av magi odlas igen.

Påfallande ofta har förkunnelserna rötter i österländsk religion och visdom”. G von Wright är ingen vän av enögdhet i akademisk vetenskap, utan tvärtom uppmanar han till kritik av alla former av absolut rationalism. Däremot är han mycket oroad av dessa strömningar som parasiterar på ”förnuftskrisen” och gör irrationalism till en dygd.

Den tid som behärskas av rationellt, vetenskapligt tänkande är en krigshärjad

Fysiken ger en yttre, mystiken en inre väg mot i grunden samma kunskap.

och miljöutugande era. Upplysningens och det modernas projekt har gjort bankrutt. Denna rörelses kamp mot fördomar, mytbildningar, skrock och pseudovetenskap har visat sig dölja en elitism; ett maktmonopol som härjat i vetenskapens och expertisens namn och som skapat vapenarsenaler och nya former av den ena människans förtryck av den andra.

Den nya trenden är att komma ur denna situation genom att satsa på mjukhet, känsla och "intuition" istället för förnuft. Inga fasta hållpunkter kan finnas när det gäller vetenskaplighet. Nya vetenskaper, pseudomyter, gottköpsmystik och esoterisk religion flyter in i varandra.

Det nya tänkandet väntar sig inte längre frälsning från det "rationella", utan från det "emotionella" — den känslomässiga upplevelsen av Världen, livet, kosmos och människan. Man söker inte vetenskapliga, tekniska och ekonomiska detaljlösningar, utan omvändelser till ett nytt sinnelag och ett nytt handlande, och den programmeras, bara vi vill det.

Tänk positivt! — så lyder budskapet, och kapitalstarka krafter driver på, ty andlighet och den terapeutiska kulturen är en lukrativ business.

Fysikens centralitet

Fysiken har alltid haft en central ställ-

ning i vår kultur, speciellt under och efter andra världskriget.

Om det nu kan visas att det skett ett grundläggande perspektiv- eller paradigmskifte på detta område, som säger oss att det inte finns någon objektiv verklighet, utan vi är fria att skapa den verklighet vi vill, så får anti-realism och satsa-på-dig-självs-filosofier en starkare ställning.

Den gamla newtonska fysikens sätt att tänka — Världen som en maskin, determinism och reduktionism — har tjänat som modell på många andra områden, från beteendepsykologi till klinisk medicin och ekonomi, säger Capra. När den nya fysiken frigjort oss från den mekaniska och deterministiska världsbild som förknippas med Newton, måste konsekvensen också tas på alla andra vetenskapens områden.

Den gamla fysiken tog för givet att det finns en yttre verklighet om vilken vi får objektiva kunskaper genom våra sinnen. Den nya fysikens mest grundläggande premisser skulle vara ett förnekande av densamma. Observatören och det som observeras tillhör en och samma kosmiska väv; det kvantfysikaliska experimentet stör den subatomära verkligheten, på ett sådant sätt att vi själv kan bestämma om resultatet ska bli förnimmelsen av en "våg" eller en "partikel" — den ena utesluter den andra, liksom mätning av rörelse utesluter möjligheten att ta fasta på "plats".

I den nyandliga tolkningen smeker kvantfysiker i sina experiment delar av ett kosmiskt väsen, där ande och materia är oskiljbara. Vi som människor är en del av den kosmiska smeten — i själva verket berör vi en del av oss själva; därav alla dessa paradoxer och underligheter.

Populärvetenskapliga författare som Capra drar stora växlar på "den nya fysiken", och terapeuterna går ännu längre. Enligt dem är det en fråga om "mind over matter" — människor har resurser så att tanken kan ordna materia — se på Uri Geller när han böjer teskedar, eller cancerpatienten som med den rätta men-

tala träningen kan tänka sig frisk.

En magisk-mystisk kausalitet

Vad en sten beträffar, säger Capra, 'kan jag inte tillskriva den ett medvetande ur det perspektiv där jag ser det som en distinkt entitet. Men ur den synpunkt där jag ser det som en del av ett större system, universum, som är medvetet, skulle jag säga att stenen liksom allt annat deltar i den stora medvetenheten. Mystiker och folk med transcendent erfarenheter — typiskt — skulle placera sig själva i detta större perspektiv', det kosmiska medvetandets (Uncommon Wisdom, s. 141).

Shakti Gawains bok *Kreativ visualisering: Använd din fantasi och skapa det du vill i ditt liv* (1987) ger fördjupning i det magiska tänkandet.

Huvudtesen är att man kan omprogrammera sitt liv genom inre mental omprogrammering. "Tänk dig Världen som ett praktfullt paradiset i vilket alla du

Drivkrafter

- Sekularisering och behovet av en andlig referenspunkt i vår tid.
- Fysikens legitimerande funktion.
- Kommersiella krafter, bland annat ledarskapsutbildning.
- Den klassiska fysikens begreppsliga kris; världsbildskrisen.
- Miljökrisen och suget efter ekologiskt tänkande.
- Parasiterande på nyorientering i vetenskapsteori, paradigmatteori med mera.

träffar upplever samma fullhet och överflöd som du. Njut av det till fullo. Far om du önskar till andra planeter och finn där mirakulösa ting" (s. 67).

Om du inte lyckas beror det på dig själv. "De som inte upplever sin Värld som rik och ymnig tror på något plan på knapphetsprogrammering hellre än överflöd. Av okunnighet har de anslutit sig till den vanliga tron på fattigdomens och knapphetens oundviklighet, och de inser inte att den yttersta skaparkraften vilar i händerna (eller snarare sinnet) hos var och en av oss" (s. 65).

It's all in your mind, skulle man kunna säga på engelska. Verkligheten är vad du gör den till, precis som i kvantfysiken.

Lösa metaforer

I och med att man vänder rationalitet och objektivitetsanspråk ryggen, så finns inte heller samma kriterier för bevisföring och validitet.

Resonemang kan istället byggas upp kring metaforer och påståenden om parallellitet mellan utsagor av antika mystiker och modeller i den moderna fysiken. Det räcker med associationer och impressionistiska kopplingar, som i och för sig, om man mediterar över dem, kan fås att framstå som självklara.

Ett typiskt sätt att resonera är att först redogöra för en tankeabstraktion hos fysiker för att sedan hävda: Men se där, detta fanns ju redan hos de österländska mystikerna!

Ett bra exempel på detta är Michael Talbot i *Mysticism and the New Physics*. Så här skriver han om gravitationsteoretikern **John Wheelers** tolkning av relativistisk rum-tid:

"Wheeler föreställer sig ... integrerade maskhål som förbinder alla rummets regioner... där elektriska kraftlinjer tycks komma samman och sjunka in i rumtidens vävnad, liksom trådar som dras genom en tratt". Och så: "Detta är överraskande, eftersom Tantras talar om rummet som genomsyrat av kraftlinjer som kallas Shivas hår".

Smaklig måltid

Tantras är en indisk text och Shiva är dansernas gud i hinduernas religion. "Det är helt otroligt att dessa antika texter skulle tala om rummet som en substans som innehåller inkapslade kraftlinjer. Det är bara under det senaste århundradet som den västerländska vetenskapen har kunnat förstå rummet på icke-euklidiskt maner och tänka sig en krökning. Men för många sekler sedan hänvisade Tantra-texterna till expansion och kontraktion i Akasa" (ss. 118–119).

"Akasa" är en slags ursubstans som tänks bli differentierad med tiden och som är urkraften Prakrti-Saktis säte. Akasa och supergravitationens substrat jämförs i detta resonemang, och detta är vad som skulle bevisas — "om vi bortser från den religiösa terminologin, så kan Tantraläran ses som en antik gren av kvantteori" (s. 115).

Antalet exempel på hur något i en österländsk religiös text plockas ut ur sin kontext för att jämföras med tankeabstraktioner i den moderna fysiken kan mångfaldigas.

Capra för sin del är lite mer återhållsam, men tar fasta på samma slags påståenden om parallellitet eller strukturellhet mellan mystiska tankar och idéer

inom kvantfysik och relativitetsteori.

Hans resonemang verkar lite rimligare, därför att han översätter från båda håll till en systemteoretisk terminologi som sedan kan fås att bära en dubbelmening, mystikernas såväl som fysikernas. Detta skulle samtidigt vara ett intyg för samma bakomliggande kosmiska enhet som de två kommit åt på olika vägar.

Ontologi och epistemologi

Påståenden om likhet eller metaforisk samstämmighet mellan mystik och fysik rör två plan. Å ena sidan finns resonemang om verklighetens beskaffenhet, det som i filosofiskt språk kallas för ontologi, läran om vad som är, tingens "väsen". Å andra sidan jämförs sådant som rör hur vi får kunskap och vad kunskapen innebär, dvs epistemologi eller kunskapsläran.

På det ontologiska planet hittar vi hänvisningar till universum som ett slags kosmiskt nätverk; allt hänger samman. Här finns också hologrammetaphoren. Både mystiker och moderna fysiker skulle ha kommit fram till hur det lilla finns i det stora och tvärtom. Denna metafor är dock omtvistad. New Age-psykiatrikeren **R. D. Laing** protesterar och menar att har man gjort upp med Newtons

Ordet "paradigm" har utvattnats till meningslöshet, exempelvis "det nya paradigmet" som samlingsbegrepp för allehanda hopkok av vetenskapliga fragment och religiösa traditioner

mekaniska världsbild finns ingen anledning att ersätta maskinen med hologrammet som metafor.

Beskrivningar av svarta hål, hävdar man, fanns redan i de antika mystikernas texter: "Det makrofysiska svarta hålet och Siva bindu är identiska" (Talbot). Mystikernas hänvisningar till många nivåer i vårt medvetande kopplas ihop med fysikernas idé om fyra-, fem- och mångdimensionella rum. "Sri Aurobindos läror är identiska med John A. Wheelers "intimations" (s. 135 Michael Talbot).

På det epistemologiska planet tar man fram detta att mystiker och kvantfysiker ej betar sig som åskådare, som forskare ska i det newtonska paradigmet, utan som deltagare. Mystiker föregriper fysiken i övergången från åskådar- till deltagarinställningen.

I båda fallen uppfattas också verkligheten som en dröm. Detta att kvantfysikaliska abstraktioner finns i forskarnas huvuden jämföras med mystikernas avvisande av idén om en objektiv verklighet "därute". Och så kommer detta med att mystikern/fysikern skapar sin egen

"verklighet"—det är bara en fråga om mentalträning. I tabellen ges en översikt över några av de kopplingar som brukar göras i den aktuella litteraturen, med mer eller mindre halsbrytande analogi-resonemang.

Mått på vetenskaplighet

För att kontrastera motsättningen mellan forskning och New Age-folkets åberopande av ett "nytt" paradigm, kan det vara värt att fråga oss vilka kriterier vi egentligen har på vetenskaplighet. Inom vetenskapsteorin har man övergivit tron på klara gränsdragningskriterier som kan skilja mellan vetenskap och ovetenskap. Men betyder detta att det inte finns några skiljelinjer alls?

Enligt min mening kan forskarsamfund och New Age-kulten jämföras som kulturföreteelser. De skiljer sig i avseende på ett etos eller en ideologi, när det gäller kunskapskriterier, och rent sociologiskt. Forskarsamfund brukar hålla sig med en hederskodex som bland annat säger att man inte ska fuska. Det finns epistemiska kriterier för kritisk prövning av nya hypoteser, och ett peer review-system som institutionaliserats i form av kollegiala prövningsförfaranden hos tidskriftsredaktioner, forskarråd och i sakkunnigprövning för tjänster.

Nu är detta en idealbild, och forskare rättar sig inte alltid efter sin hederskodex eller kritiska bedömningsprinciper. Alla vet att det finns favorisering till förmån för dem som skriver i samma forsknings-tradition som man själv, medan företrädare för en annan forskartradition har svårare att bli publicerade i en tidskrift som behärskas av rivalerna.

Men ändå, när stora avsteg görs från principerna, så träder kritik och självansnering in; resonemang bygger också på att citera andra, men inte i den auktoritetsdyrkande anda som förekommer i New Age, som närmast har ett regelsystem som påminner om frälsningsläror.

Med andra ord finns påtagliga skillnader mellan New Age och vetenskapens

kultur, i fråga om etos, kunskapskriterier och peer review-systemet, bristfälligt som det är.

Paradigmbegreppets bankrutt

Inom vetenskapsteorin förs en ständig diskussion om kriterier på vetenskaplighet. Tidigare fanns en tendens att enbart se verifikation, uppreparhet och hypotetisk deduktion som kännetecken på vetenskap och kriterier för avgränsning gentemot icke-vetenskap och pseudovetenskap. Utgångspunkten var då ett underförstått vetenskapsideal med förankring i en del av naturvetenskapen, framförallt den klassiska fysiken.

Men inte ens inom fysiken motsvarades idealbilderna av realiteten. Kritik av den snäva ståndpunkten har lett fram till uppmärksammande av metod och synsätt i andra ämnen, som till exempel tolkningslära (hermeneutik) hos humaniora, och det har inneburit en fokusering på vetenskapens sociala grunder som intressant för kunskapsbildning och forskningens villkor.

Thomas Kuhn införde begreppet "paradigm" år 1962 för att betona denna sida, tunnelseende och begreppsliga briller som styr forskarnas tänkande. Detta öppnade dörren för en välbehövlig historisering och sociologisering av vetenskapsbegreppet.

I efterhand har det dock slagit över i en relativisering av begrepp om kunskap också i epistemologisk mening. Ordet "paradigm" har utvattnats till meningslöshet, exempelvis när det talas om "västerländska" och "österländska" paradigm i mänskligt tänkande, eller "det nya paradigmet" som samlingsbegrepp för allehanda hopkok av vetenskapliga fragment och metafysiska antaganden i religiösa traditioner.

New Age-rörelsen är bara ett av flera exempel, där man parasiterar på en vetenskapsteoretisk nyorientering i vår tid.

*Aant Elzinga
professor i vetenskapsteori,
Göteborgs universitet*